

ERF GOED EN VISIE

architectuur- en
adviesbureau voor
erfgoedprojecten

Historische nota en waardebeoordeling

Pachthoeve - Drie Fontein

15.10.2019

Pachthoeve - Drie Fontein

Beneluxlaan 33-34 . 1800 Vilvoorde

Beschermingsbesluit: MB 9 juni 1976

Kadastrale gegevens: afdeling 5, sectie C,
nummers 336s, 336w, 336x, 336y, 336z

Opdrachtgever

Stad Vilvoorde

Grote Markt . 1800 Vilvoorde

Opgemaakt door

Erfgoed en Visie bvba

Lierselei 84 . 2390 Malle

Colofon

Architectenbureau: Erfgoed en Visie bvba

Boswachterwoning - Lierselei 84 B-2390 Malle

Telefoon: +32 (0)3 309 09 93

E-mail: architecten@erfgoed-en-visie.be

Website: www.erfgoed-en-visie.be

Projectverantwoordelijke: Edith Vermeiren

Projectmedewerkers: Benedikte Dewaele en Maarten Meukens

Kaftillustratie:

De pachthoeve in de winter van 1978 (bron: stadsarchief Vilvoorde)

De pachthoeve in de zomer van 2019 (bron: Erfgoed en Visie)

© Erfgoed en Visie bvba

Alle afbeeldingen zijn eigendom van Erfgoed en Visie bvba, tenzij anders vermeld. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

0.	INLEIDING	4
1.	HISTORISCHE SCHETS DOMEIN DRIE FONTEINEN	6
1.1.	DE OORSPRONKELIJKE DOMEINEN	6
1.1.1.	DRIE FONTEINEN	6
1.1.2.	HET BUITENVERBLIJF VAN WALCKIERS	6
1.1.3.	DOMEIN DE FONTIGNY	7
1.1.4.	CHÂTEAU DE L'ÉCLUSE	7
1.2.	EENMAKING ONDER ORBAN-VAN VOLXEM	8
1.3.	VERKOOP VAN HET DOMEIN EN AANKOOP DOOR VILVOORDE	8
2.	HISTORIEK PACHTHOEVE	10
2.1.	ORBAN-VAN VOLXEM (1893-1928)	10
2.2.	PEREÑA & SOCIETE IMMOBILIAIRE DU MARLY (1928-1956)	10
2.3.	STAD VILVOORDE (1956-NU)	12
2.4.	OVERIGE INFO	14
3.	CONCLUSIE	18
4.	WAARDEBEPALING	19
4.1.	JACHTPAVILJOEN	19
4.2.	KOETSHUIS	19
4.3.	LANGSSCHUUR	20
4.4.	STALLING	20
4.5.	VARKENSSTAL	21
4.6.	WONING	21
5.	LITERATUUR- EN BRONNENOVERZICHT	31

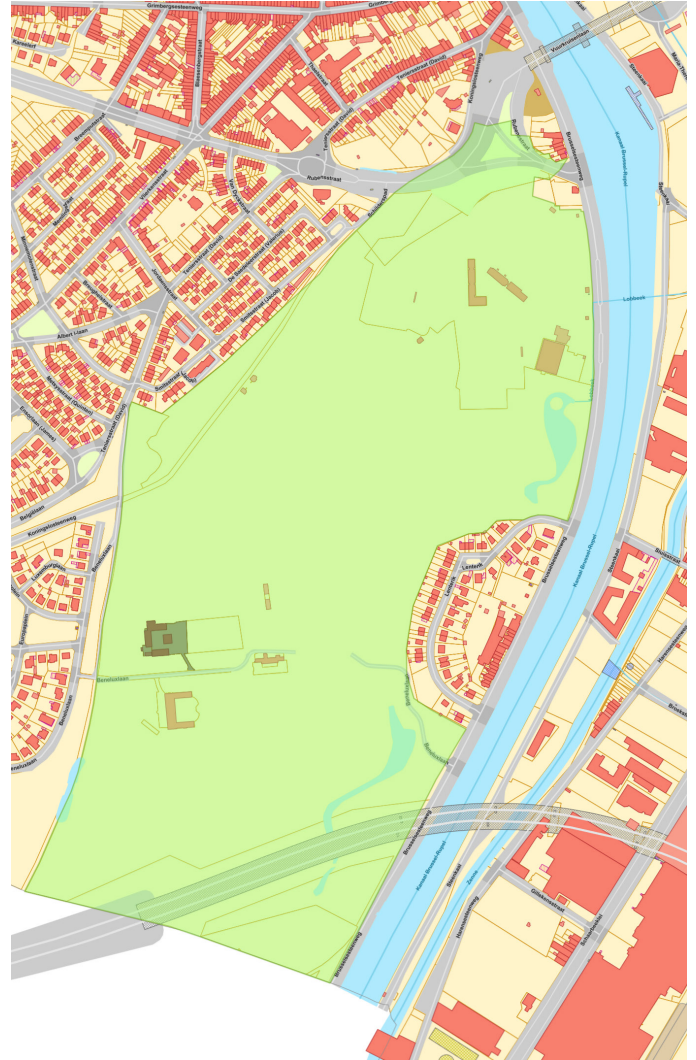
0. INLEIDING

De pachthoeve is gelegen in het domein Drie Fonteinen te Vilvoorde. Het domein, dat sinds 1956 eigendom is van de stad Vilvoorde, is een samenvoeging van drie (kasteel)domeinen die elk hun eigen ontstaansgeschiedenis hebben, gekoppeld aan het sas van Drie Fonteinen op de Willebroekse vaart. In het grootste van de drie domeinen is een van de oudste voorbeelden van een Engelse tuin in België bewaard gebleven. Domein Drie Fonteinen wordt langs de oostzijde afgebakend door het Zeekanaal Brussel-Schelde, de vroegere Willebroekse vaart, en de wijk Lenterik. Aan de zuidzijde doorkruist de in de jaren 1970 aangelegde Brusselse Ring over het viaduct van Vilvoorde het domein. Daar bevindt zich ook de grens met Neder-Over-Heembeek, een deelgemeente van Brussel en dus behorend tot het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Aan de noord- en westzijde ligt de woonwijk Kassei die in de jaren 1930 door huisvestingsmaatschappij 'De Vilvoordse Haard' werd aangelegd op voormalige gronden van het domein. De stadskern van Vilvoorde ligt ten noordoosten van het domein Drie Fonteinen.

De pachthoeve werd op het einde van de 19e eeuw opgetrokken toen het domein in handen was van de familie Urban-Van Volxem. Buiten de kadastrale registratie werd er uit deze periode geen archiefmateriaal teruggevonden. Het vroegste archiefmateriaal dat voorhanden is, dateert uit de jaren 1930 en berust in het stadsarchief van Vilvoorde. Bijgevolg zal de historische nota eerder beknopt zijn over de ontstaansperiode van het gebouw. De periode voorafgaand aan de aankoop door de stad Vilvoorde en de periode daarna zijn wel goed gedocumenteerd.

In 1976 werd het domein Drie Fonteinen beschermd als cultuurhistorisch landschap. Binnen deze bescherming werden geen aparte objecten geduid of beschermd. Bijgevolg is de pachthoeve niet afzonderlijk beschermd als monument, hoewel ze wel in de afbakening van een beschermd cultuurhistorisch landschap ligt.

Sinds 2006 is het Agentschap voor Natuur en Bos beheerder van het domein. Als eerste wapenfeit restaureerde ze in 2007 de Franse Tuin, de restauratie van de rest van het park was afgerond in 2009. De pachthoeve werd deels gerestaureerd in 2009-2010. Momenteel heeft het Agentschap voor Natuur en Bos haar lokalen in de stalling van de pachthoeve en gebruikt ze de langsschuur en het koetshuis als opslagruimte voor onderhoudsmateriaal. Tot voor kort werd de zolder van de stalling gehuurd door JNM Noordwest-Brabant, de regionale afdeling van de jeugdbeweging JNM. De woning en het jachtpaviljoen werden tot voor kort verhuurd als woningen aan particulieren.

Afbeelding 1.
Afbakening cultuurhistorisch landschap 'Domein Drie Fonteinen'. De pachthoeve is donker gemarkeerd. Bron: geo.onroerendergoed.be

NAAM	Pachthoeve Drie Fonteinen
ADRES	Beneluxlaan 33-34 . 1800 Vilvoorde
KADASTERNUMMER	Afdeling 5, sectie C, nummers 336s, 336w, 336x, 336y, 336z
EIGENDOM	Stad Vilvoorde
BESCHERMD ALS	Ligt binnen de afbakening van het cultuurhistorisch landschap 'Domein Drie Fonteinen'
NUMMER BESCHERMINGSBESLUIT	984 (https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/1624)

Situering pachthoeve

De pachthoeve, gelegen in het westelijke deel van het domein Drie Fonteinen aan de Beneluxlaan, bestaat uit verschillende gebouwen, gegroepeerd rondom een gekasseid erf (Afbeelding 2). Het erf wordt, in tegenwijzerzin, begrensd door het koetshuis (K), de langsschuur (L), de stalling (S), de varkensstal (V), de woning (W) en het jachtpaviljoen (J). Koetshuis, langsschuur en stalling enerzijds en varkensstal en woning anderzijds lopen in elkaar over, stalling en varkensstal zijn met elkaar verbonden via een muur waarin de monumentale toegangspoort gevat zit. Het jachtpaviljoen staat los van de andere gebouwen. Alle gebouwen zijn opgetrokken in baksteen op een plint van blauwe hardsteen, met gebruik van witte natuursteen voor de deur- en raamomlijstingen en worden gedekt door leien daken. Koetshuis, stalling en woonhuis hebben dakkapellen in de dakvlakken die uitgeven op de binnenkoer, het jachtpaviljoen heeft op elk dakvlak drie dakkapellen.

Het onderkelderde koetshuis bestaat uit vier traveeën, waarvan de linkse drie geopend worden door middel van een arcade op Dorische zuilen. De zolder, visueel gedomineerd door de houten spanten, kan bereikt worden via een trap in de zuidwestelijke hoek. De kelder, overspannen door bakstenen troggewelfjes op I-liggers, is bereikbaar via de oostelijke zijgevel. De imposante langsschuur bewaarde goed zijn originele indeling met doorrit en tas. Op verdiepingshoogte bleven originele deuren bewaard naar de zolders van het koetshuis en de stalling. In de stalling, een gebouw van acht traveeën geflankeerd door twee lagere aanbouwtjes, bleef het zuidelijke gedeelte van de stal vrij gaaf bewaard. De gelijkvloerse verdieping wordt overspannen door bakstenen troggewelfjes op I-liggers. Op de zolderverdieping, waarvan de grootste ruimte eveneens visueel gedomineerd wordt door de houten spanten, ligt nog een originele tegelvloer. De lage varkensstal behield haar originele inrichting: een gang tegen de zuidgevel geeft toegang tot vier hokken, die op hun beurt verbonden zijn met een buitenhok. Deurtjes ter afsluiting van de hokken en voederopeningen zijn nog origineel. De zes traveeën tellende woning behield op de gelijkvloerse verdieping enkele originele interieurelementen. Het deels onderkelderde gebouw telt aan de erfzijde vijf toegangsdeuren en slechts één raam. Het vrijstaande, half onderkelderde jachtpaviljoen is een gebouw van drie traveeën op een quasi vierkant grondplan. In het interieur bleven maar enkele originele elementen bewaard.

Om overzichtelijk te kunnen verwijzen naar kamers en ruimtes, krijgt elke ruimte een code. De code wordt voorafgegaan door een letter, die refereert naar het gebouw. Vervolgens geeft een cijfer de bouwlaag aan, terwijl een laatste getal verwijst naar het volgnummer van de ruimte. De nummering gebeurt doorgaans van noord naar zuid. Grondplannen waarbij de code's gekoppeld worden aan de ruimtes zijn opgenomen op het einde van hoofdstuk 4.

Afbeelding 2.
Inplanting en gebouwen van de pachthoeve en aanduiding van het perceel.
Bron: geopunt.be, bewerkt door Erfgoed en Visie

1. HISTORISCHE SCHETS DOMEIN DRIE FONTEINEN

1.1. DE OORSPRONKELIJKE DOMEINEN¹

1.1.1. DRIE FONTEINEN

Hoewel in 1477 al door Maria van Bourgondië toelating was verleend aan de stad Brussel om een kanaal naar de Rupel aan te leggen, duurde het nog tot 1560 vooraleer de Willebroekse Vaart in gebruik genomen kon worden. De eerste sluis was ter hoogte van Vilvoorde, bij het gehucht Ransbeek. Bij de sluis werd een fontein gebouwd met vier spuitkoppen. Omdat schippers steeds maar drie van de vier spuitkoppen konden zien, kreeg het sas van Ransbeek al snel de alternatieve naam sas van Drie Fonteinen (Afbeelding 6). Aan het sas ontwikkelde zich in de loop der jaren een gehucht dat de naam van het sas overnam. Aanvankelijk was dat gehucht vooral een pleisterplaats voor schippers die wachtten om versast te worden, maar het werd in de 18e eeuw, vooral na de aanleg van de steenweg Brussel-Antwerpen op de linkerkanaaloever, een populaire uitgaansplek voor de Brusselse burgerij.

1.1.2. HET BUITENVERBLIJF VAN WALCKIERS

De Willebroekse Vaart trok vanaf de 18e eeuw meer en meer adel aan die aan haar oevers buitenverblijven oprichtten. Onder meer het huidige Kasteel van Laken geeft met haar oorspronkelijk 18e-eeuwse tuin uit op de vaart. Het in 1780 langs de vaart opgerichte buitenverblijf van Jean-Joseph Walckiers, heer van Galmaarden, Loenhout, Poppendonk en Wespelaar zou de kern worden van het huidige domein Drie Fonteinen. De eerste percelen van zijn buitenverblijf kocht hij reeds in 1767. Het zou echter nog tien jaar duren vooraleer het een aaneengesloten geheel werd. Het in 1780 aangelegde buitenverblijf was een sobere classicistische constructie op een vierkant grondplan dat volgens sommige auteurs gelijkenissen vertoonde met 'le Petit Trianon' in Versailles (Afbeelding 3). De plattegrond kende een heldere opbouw met centrale cirkelvormige zaal (*rotonde*), geflankeerd door drie salons en de *entrée*. In de vier hoeken was plaats voor een bureau, *fumoir*, keuken en trappenhuis. Slaap- en badkamers waren voorzien op de verdieping, het personeel verbleef op de zolderverdieping (Afbeelding 5). Het kasteel werd in 1944 volledig verwoest na een geallieerd bombardement. Naast zijn buitenverblijf legde Walckiers vanaf 1778 een Engelse tuin aan, die nu nog een van de best bewaarde vroege voorbeelden van een Engelse tuin in België is.

Walckiers verkocht zijn domein in 1799 aan Pierre François Stevens. Na hem ging het domein ongewijzigd voort op Louis Paul Antoine de Wellens, burgemeester van Brussel van 1821 tot 1830. Hij breidde het domein niet enkel uit met ca. 10 ha, tot een oppervlakte van 37 ha 70 a 50 ca, maar voegde ook enkele gebouwen toe. Op een openbare verkoop in 1837 werd het domein uiteindelijk gekocht door Guillaume Van Volxem, wiens familie het domein 90 jaar lang in haar bezit zou hebben. Het gebouwenbestand bleef echter nog steeds ongewijzigd, met uitzondering van de bouw van enkele serres op de plaats van de huidige orangerie. In 1892 erfde Jeanne Félicité Van Volxem, echtgenote van Alfred Orban, het domein van haar grootmoeder, de weduwe van Guillaume Van Volxem.

¹ De informatie in dit hoofdstuk werd voornamelijk overgenomen uit STAPPERS, M., De geschiedenis van het domein Drie Fonteinen te Vilvoorde, 2006, Vilvoorde en Agentschap Onroerend Erfgoed 2009: Domein Drie Fonteinen (online), <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/134143>, geraadpleegd september 2019.

Afbeelding 3.
Het kasteel Drie Fonteinen in de eerste decennia van de 20e eeuw.
Bron: <http://het-vilvoords-kwartier.blogspot.com>

Afbeelding 4.
Château de l'Ecluse met op de voorgrond de vijver.
Bron: <http://het-vilvoords-kwartier.blogspot.com>

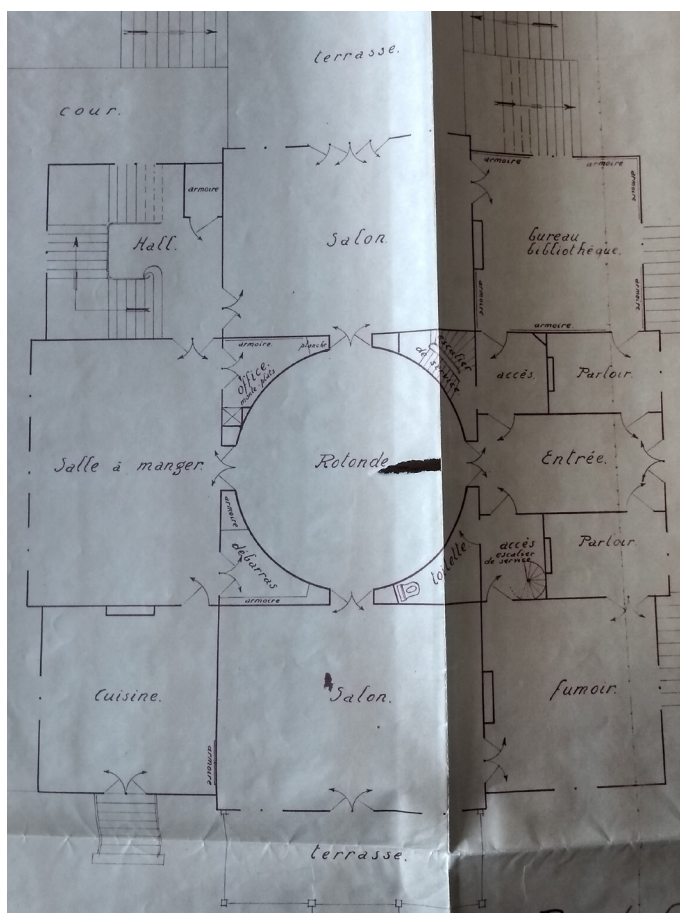
1.1.3. DOMEIN DE FONTIGNY

Van de eigendommen die Walckiers vergaard had sinds 1767, verkocht hij in 1777 al een gedeelte aan graaf Patrice de Néy. Graaf de Néy kocht meerbepaald de afspanning 'het Vliegend Hert', gelegen aan het sas van Drie Fonteynen. Hij liet de afspanning afbreken en bouwde een buitenverblijf met tuin dat hij Fontigny noemde (Afbeelding 7). De tuin had eveneens de inslag van een Engelse tuin, met onder andere vijvertjes, een ijskelder en een Griekse tempel. Graaf de Néy moet in een korte periode veel percelen aangekocht hebben, want bij de verkoop van zijn eigendom zeven jaar later was de oppervlakte meer dan verdubbeld.

Na de dood van graaf de Néy komt het goed achtereenvolgens in het bezit van twee vrouwen: in 1784 koopt Emilie Van Laethem domein de Fontigny, om het drie jaar later al door te verkopen aan Rosalie Helmen de Termeeren, echtgenote van baron de Feltz. Het echtpaar de Feltz breidt het domein verder uit maar moet door de Franse revolutionairen het domein verlaten. Na baron de Feltz blijft het domein nog enkele jaren in familiehanden tot het in 1818 verkocht wordt aan Adrien Mulder. Fontigny wordt dan nog steeds gebruikt als buitenverblijf. De eerste eigenaar die er permanent woont is Eloi Van Snick, die het in 1849 koopt van erfgenamen van Adrien Mulder. De laatste familie die permanent in het goed woont is de familie Rissack. Emanuel Rissack koopt in 1864 het domein Fontigny, dat door Mulder met een aanpalend perceel uitgebreid werd. Hij was actief als brouwer in Peutie en kocht het domein waarschijnlijk omwille van haar waterbronnen. Het familiedomein wordt uiteindelijk in 1905 bij een openbare verkoop verkocht aan Jeanne Orban-Van Volxem, waardoor het domein de Fontigny opgaat in haar grotere buur.

1.1.4. CHÂTEAU DE L'ECLUSE

Het laatste domein dat nu deel uitmaakt van domein Drie Fonteynen is het Château de l'Ecluse, in 1878 gebouwd door Edmond Hanssens (Afbeelding 4). De familie Hanssens was gekend in Vilvoorde: niet alleen was ze sinds 1827 de motor achter verschillende industriële activiteiten en ondernemingen, ze leverde ook van 1839 tot 1870 en nogmaals van 1879 tot 1905 de Vilvoordse burgemeester. Hoewel de familie Hanssens meerdere eigendommen had, verbleef ze permanent op het domein. Het eclectische kasteel stond op het hoogste punt van het domein. Tussen het kasteel en de vaart werd een park aangelegd met een vijver en grindpaden in grote lussen. In 1893 werd het domein verkocht aan Jeanne Orban-Van Volxem. Zo werd ook dit domein opgenomen in het eigendom van de familie Orban-Van Volxem. Edmond Hanssens mocht echter nog tot 1897 op het domein blijven wonen, wat aangeeft dat het enkel werd aangekocht om het park uit te breiden.

Afbeelding 5.
Plattegrond van de gelijkvloerse verdieping van het verdwenen kasteel Drie Fonteynen. Bron: stadsarchief Vilvoorde, 300/17 c18

Afbeelding 6.
Het sas van Drie Fonteynen in 1725.
Bron: Nationale Bank van België

Afbeelding 7.
Het buitenverblijf Fontigny voor 1920.
Bron: <http://delcampe.net>

1.2. EENMAKING ONDER ORBAN-VAN VOLXEM

Nadat het echtpaar Orban-Van Volxem in 1892 het voormalige buitenverblijf van Walckiers erfde, breidde het haar eigendom stelselmatig uit door de aankoop van aanpalende percelen en domeinen. Hier werd reeds in 1893 mee begonnen. In 1905 bereikte het domein haar grootste omvang: door de aankoop van het Château de l'Ecluse in 1893 en het domein de Fontigny in 1905 wordt het eigendom van Orban-Van Volxem, zo'n 66 ha groot, volledig begrensd door bestaande wegen. Het domein werd grondig opgeknapt: van het voornamelijk 18e-eeuwse gebouwenbestand bleef enkel het kasteel overeind staan. In 1893 werden de orangerie en de pachthoeve gebouwd, in 1896 het ruitersrijcomplex (Afbeelding 9). In 1903 onderging het park een grote transformatie: de Franse tuin (Afbeelding 8), tussen kasteel en orangerie, en de toegangsdreef richting het westen werden aangelegd, en de watertoren naast het ruitersrijcomplex werd gebouwd. Deze watertoren, waar momenteel enkel de bakstenen onderbouw van rest (Afbeelding 10), zorgde voor voldoende waterdruk voor de fonteinen in het park, voorzag onder andere de pomp op de binnenplaats van de pachthoeve van water en stuurde zelfs in geval van nood een heel blussysteem aan.

Blijkbaar werd het domein toch te groot: al in 1909 verkocht het echtpaar Orban-Van Volxem het Château de l'Ecluse met bijhorend park aan Daniël Campion. Ook zijn er in 1913 plannen om een deel van het park te verkavelen. Deze plannen werden echter nooit uitgevoerd. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd het domein, dat ondertussen Drie Fonteinen werd genoemd, opgeëist door de bezetter. De Duitsers gebruikten het domein als verblijfplaats voor generaal von Bissing, eerste gouverneur-generaal van het bezette België. Het gebouwenbestand bleef vrijwel onaangeroerd. De pachthoeve zou zelfs als voorbeeld gediend hebben voor de Duitse architecten die belast werden met de wederopbouw van België, zij verbleven immers in de woning van de pachthoeve.

1.3. VERKOOP VAN HET DOMEIN EN AANKOOP DOOR VILVOORDE

In 1928 verkocht het echtpaar Orban-Van Volxem al haar goederen in Vilvoorde. Emanuel Pereña kocht het kasteel Drie Fonteinen met bijbehorend park. De Spaanse industrieel maakte het zes maanden later echter al over aan de nv Société Immobilière du Marly, als kapitaalinjectie bij de oprichting ervan. Pereña woonde wel minstens tot 1929 zelf op het domein. De Société Immobilière du Marly kocht vrij snel de resterende gronden van het echtpaar Orban-Van Volxem op waardoor haar eigendom een slordige 220 ha bedroeg. Ten zuiden van Drie Fonteinen werd een deel van die gronden omgezet in industriegebied, waar een gelieerde nv onder andere een cokesfabriek vestigde.

Afbeelding 8.
De Franse tuin en de orangerie.
Bron: <http://gasto.eu>

Afbeelding 9.
Ruitersrijcomplex.
Bron: <http://hetbolwerk.be>

Afbeelding 10.
Voormalige watertoren, de metalen vergaarbak is verdwenen.
Bron: Beeldbank Onroerend Erfgoed

In de jaren 1930 begonnen de eerste onderhandelingen tussen de Société Immobilière du Marly en de stad Vilvoorde om het domein (deels) aan te kopen. Hoewel de stad interesse toonde, kwam het niet tot een overeenkomst. Nadat de stad op verschillende plaatsen was gaan aankloppen voor financiële steun, werden de onderhandelingen in 1937 hervat. Er werd een principiële akkoord bereikt waarbij de stad 33 ha zou aankopen tegen 6.000.000 frank. De stad formuleerde daarbij haar intenties om het park te behouden als recreatiegebied, en meerbepaald om het te verrijken met sportinfrastructuur. Het initiatief liep echter weer spaak. De Tweede Wereldoorlog zou niet alleen de plannen van de stad on hold zetten, maar bracht ook grote schade toe aan het domein. Het kasteel zelf werd in 1944 volledig verwoest door een bombardement. Na de Bevrijding werd door de Engelsen op het domein een krijgsgevangenkamp ondergebracht dat tot 1946 zou bestaan. De bewakers verbleven op het Château de l'Ecluse, dat na hun verblijf herleid was tot een puinhoop.

Hoewel de oorlog roet in het eten strooide voor de plannen van de stad, werd Drie Fonteinen niet opgegeven. In 1946 werd een stedenbouwkundig plan goedgekeurd dat ervoor zorgde dat het domein ten minste in haar huidige staat bewaard bleef en niet verkaveld kon worden of omgezet tot industriegebied. Het zou echter nog tien jaar duren vooraleer de stad effectief eigenaar werd van het domein Drie Fonteinen. Aanleiding daarvoor waren plannen van de stad Brussel om het domein aan te kopen om de bezoekers van Expo '58 te huisvesten en later in te richten tot begraafplaats. Dit stuitte echter op groot protest van de Vilvoordenaars, waarna de stad Vilvoorde door het ministerie van Binnenlandse Zaken in de mogelijkheid werd gesteld om het domein alsnog te kopen. Dat gebeurde in 1956 tegen een prijs van 47.362.000 frank. Een jaar eerder had de stad al het Château de l'Ecluse met park van de familie Campion gekocht, waardoor het nieuwe stadspark een oppervlakte van 141 ha had.

Al in de jaren 1950 waren er plannen om een grote ringweg rond Brussel aan te leggen. In opeenvolgende schetsontwerpen werd het tracé steevast dwars door het domein gelegd, meerbepaald op de plaats waar het kasteel stond en op de toegangsdreef naar het westen (Afbeelding 12). Toen in de jaren 1970 die plannen concreet werden, probeerden verschillende actiegroepen hier een stokje voor te steken. Uiteindelijk werd het tracé meer naar het zuiden verlegd, waardoor er slechts een klein deel van het park afgesneden werd van de rest. Het viaduct van Vilvoorde is nog steeds in grote mate beeldbepalend voor het zuidelijke deel van het domein (Afbeelding 11).

Nog tot in de jaren 1970 zou op het domein Camping Vilvordia ondergebracht zijn, een rechtstreeks gevolg van de voorwaarde die gesteld was bij de verkoop om onderdak te bieden aan de bezoekers van Expo '58. Daarnaast werd in het noorden van het domein een sportcomplex aangelegd en tussen orangerie en pachthoeve een speeltuin.

Afbeelding 11.
Het viaduct van Vilvoorde, gezien vanuit het park.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 12.
De ringweg rond Brussel staat ingepland op het voormalige kasteel en de dreef. Bron: stadsarchief Vilvoorde, 300/17 cl8

Afbeelding 13.
Camping Vilvordia op het domein Drie Fonteinen.
Bron: stadsarchief Vilvoorde

2. HISTORIEK PACHTHOEVE

2.1. ORBAN-VAN VOLXEM (1893-1928)

De historiek van de pachthoeve begint pas als het domein in handen is van het echtpaar Orban-Van Volxem. Zij zijn, na Walckiers, de eerste eigenaars die ingrijpende veranderingen aan het gebouwenbestand doorvoeren. Al vrij snel wordt de orangerie gebouwd, op de plaats waar Guillaume Van Volxem in 1879 nog zijn serres had gebouwd. In datzelfde jaar worden de woning van de pachthoeve en het jachtpaviljoen gebouwd. Deze gebouwen, die in 1893 opgetrokken werden, verschijnen pas in 1894 in het kadaster. Een jaar later worden het koetshuis, de langsschuur, de stalling en de varkensstal geregistreerd in het kadaster (Afbeelding 14). De pachthoeve, nu een U-vormig complex met losstaand jachtpaviljoen aan de open zijde van het erf, verving de hoevegebouwen die nog uit de tijd van Walckiers stamden en waarschijnlijk gelegen waren waar nu de Franse tuin ligt. Het stijlverschil tussen de nieuw opgetrokken gebouwen is opmerkelijk: zowel de orangerie als het ruitcomplex uit 1896 zijn gebouwd in een strakke neoclassicistische stijl, de pachthoeve daarentegen is gebouwd in een neotraditionele, regionale stijl.

Buiten de gegevens die voorhanden zijn in het kadasterarchief werd uit deze periode nagenoeg geen enkele andere bron gevonden. Ook de kadastrale leggers, waarin onder andere de functie van nieuwe gebouwen beschreven wordt, konden wegens privacyredenen niet geraadpleegd worden. We kunnen er echter wel van uitgaan dat de pachthoeve effectief in gebruik was als landbouwbedrijf. In de 19e eeuw was het namelijk nog gebruikelijk om dienstgebouwen aan te leggen bij buitenverblijven. Ook de indeling van de gebouwen en enkele bouwsporen, zoals onder andere bewaarde ringen aan de gevels waar dieren aan werden vastgelegd (Afbeelding 15) en gedichte mestdeurtjes aan de achterzijde van de stalling (Afbeelding 18), wijzen hierop.

Een verbouwing die waarschijnlijk in deze periode te situeren valt, is de toevoeging van ramen op de verdieping van het jachtpaviljoen. In beide zijgevels is duidelijk zichtbaar dat enkel het centrale raam op de verdieping origineel is (Afbeelding 16). Aan beide zijden van dat raam bevinden zich raamopeningen die lager zijn en waarvan zowel boven- als onderdorpel uit rollagen in baksteen bestaat. Op basis van het schrijnwerk in de openingen kan deze toevoeging gedateerd worden tussen 1900 en 1920. Oorspronkelijk voorzag enkel het centrale raam de twee ruimtes van licht. Dit had waarschijnlijk tot gevolg dat de ruimtes zeer donker waren, waarna men de raamopeningen in kwestie toevoegde. Ze breken echter totaal met de homogene stijl van het complex en verstoren het evenwichtige gevelbeeld dat in de andere gevels wel bewaard bleef.

Zoals reeds werd aangehaald werd de woning van de pachthoeve tijdens de Eerste Wereldoorlog betrokken door de Duitse architecten die instonden voor de wederopbouw van het bezette België. Naar verluidt zouden zij de pachthoeve als ideaal typevoorbeeld aanzien hebben en zouden de wederopbouwhoeves in Vlaams-Brabant er qua vormtaal op gebaseerd zijn². Een snelle zoektocht naar wederopbouwhoeves toont aan dat er duidelijk sprake is van een vergelijkbare regionale stijl (Afbeelding 17), maar er werden geen voorbeelden gevonden die ontegensprekelijke gelijkenissen vertonen met de pachthoeve. Het gebouw zal het idee dat de Duitse architecten hadden van een regionale stijl zeker beïnvloed hebben, maar er is absoluut geen sprake van dat de pachthoeve als het ware gekopieerd werd.

2.2. PEREÑA & SOCIÉTÉ IMMOBILIAIRE DU MARLY (1928-1956)

Het is niet helemaal duidelijk wat er gebeurde met de pachthoeve nadat Pereña het domein kocht en inbracht in de Société Immobilière du Marly. We weten dat Pereña aanvankelijk op het domein woonde en waarschijnlijk werd de pachthoeve, net als de overige gebouwen in het domein, verhuurd. In 1936 lezen we dat het jachtpaviljoen verhuurd werd aan de heer Raspoet en de woning aan de heer Leon Vanwallendaël³. Het is niet zeker dat het complex toen nog in gebruik was als hoeve, in 1937 is er immers sprake van 'de gebouwen die dienst *deden* als stallingen, hooischuur'⁴. Tijdens de Tweede Wereldoorlog mochten de huurders in hun huizen blijven wonen, ondanks de opeising van het domein door de Duitsers. Waarschijnlijk werden de gebouwen op het domein ten laatste na het vertrek van Pereña in 1929 verhuurd.

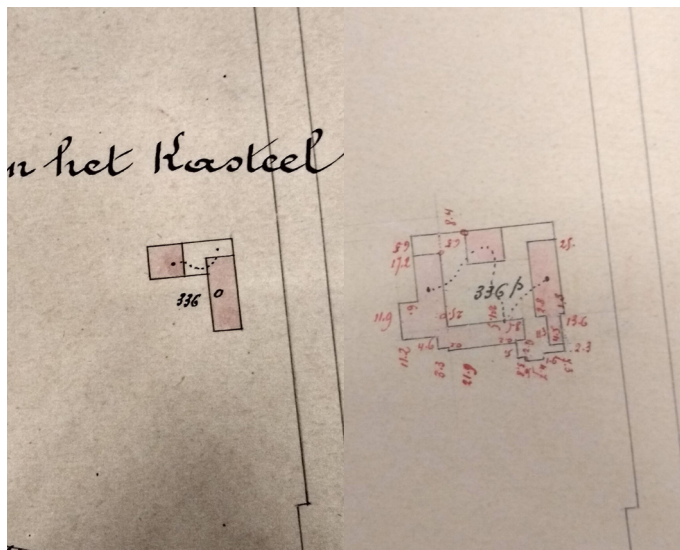
De eerste documenten die in het stadsarchief van Vilvoorde opduiken die verband houden met het domein Drie Fontein, en meer bepaald de pachthoeve, dateren uit 1931. Uit dat jaar zijn grondplannen bewaard die de bestaande toestand van de gebouwen in het domein afbeelden. Een overzichtsplan⁵ geeft aan welke functies in de pachthoeve zitten: het jachtpaviljoen

² Deze beweringen zijn gebaseerd op een onderzoek dat Roger Van Kerckhoven, lid van de heemkundige kring van Zemst, gevoerd heeft en waarvan de resultaten gepubliceerd zijn in het werk van Stappers (2006).

³ Stappers (2006), pag. 100.

⁴ Stadsarchief Vilvoorde, 300/17 cl8: Aanleg van het park Orban en van een sportcentrum, beschrijving van het voorontwerp, 1937.

⁵ Stadsarchief Vilvoorde, 300/17 cl8. Op dit plan wordt centraal op de binnenkoer de nog bestaande pomp aangeduid. Dit geeft aan dat de pomp waarschijnlijk samen met de rest van de gebouwen werd opgericht en niet, zoals Stappers (2006) aangeeft, samen met de schandpaal afkomstig is van de verzameling van Daniël Campion.

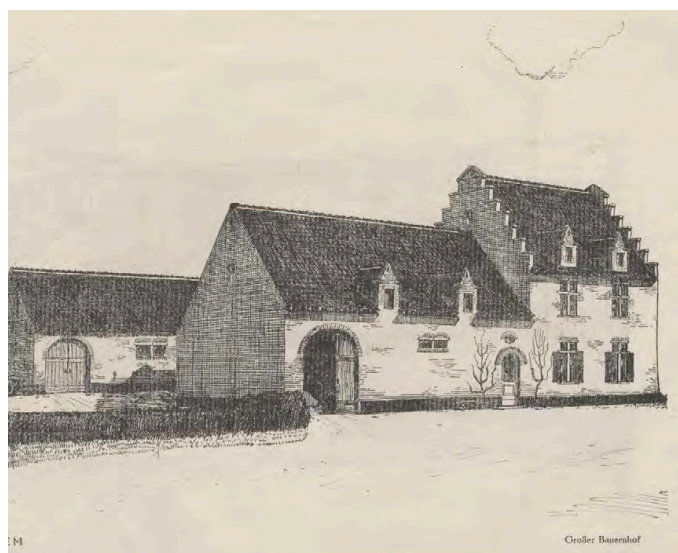
Afbeelding 14.
Bestaande toestand en nieuwe toestand in 1895. Bron: kadastrarchief Brussel, 207; mutatieschetsen, Vilvoorde, 1895/11

Afbeelding 15.
Aan de gevel van de stalling bevinden zich nog ringen waar de dieren aan werden vastgebonden. Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 16.
Noordelijke zijgevel van het jachtpaviljoen.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 17.
Tekening van Johannes Schüller van een wederopbouwhoeve te Epegem. Bron: Van den Mooter (2007)

Afbeelding 18.
Achtergevel van de stalling. Onderaan de gevel bevindt zich nog een gedicht mestdeurtje.
Bron: Erfgoed en Visie

diende als woning voor de beheerder (habitation du régisseur), het gesloten gedeelte van het koetshuis werd als paardenstal gebruikt, het koetshuis zelf als loods (hangar), de langsschuur was in gebruik als schuur, de stalling als koeien- en paardenstal. De aanbouwen aan de noord- en zuidzijde van de stalling werden respectievelijk gebruikt als kippenhok en als wc's, kolenkot en varkenshok. De varkensstal en woning hadden de functie die hun naam aangeeft. Grondplannen bevestigen deze functies en verduidelijken de indeling: het jachtpaviljoen bestond op elke verdieping uit een centrale gang met telkens twee ruimtes aan weerszijde ervan. Deze ruimtes waren telkens paarsgewijs verbonden via een doorgang aan de zijgevels. Op het gelijkvloers waren deze ruimtes in gebruik als keuken met toilet (J0.09 t.e.m. J0.13), eetkamer (J0.07) en salons (J0.01 t.e.m. J0.04 en J0.08). Op de verdieping werden de vier ruimtes gebruikt als 'kamer' (chambre). In de kelder werd J-1.02 gebruikt als kolenkot. Het gelijkvloers van de woning bestond uit verschillende apart te bereiken ruimtes, enkel de eetkamer (W0.03), keuken (W0.04) en washuis (W0.05 en W0.06) stonden met elkaar en de bovenverdieping in verbinding. Verder waren er nog een opslagruimte (remise, W0.01 t.e.m. W0.02), atelier (W0.07) en een naamloze ruimte (W0.08 t.e.m. W0.09a). De verdieping was ingenomen door vier kamers (W1.01 en oostelijk deel W1.02; W1.03, W1.04 en westelijk deel W1.02; W1.05, W1.06 en westelijk deel W1.04; W1.07 en W1.08) en een zolderruimte (W1.09 en W1.10).

De plannen geven ook informatie over structuren die verdwenen of niet meer zichtbaar zijn: tegen de veldgevels van de langsschuur en de stalling is in de oksel een structuur te zien die waarschijnlijk geïnterpreteerd moet worden als berging. Nu nog zichtbare bouwsporen tonen aan dat de structuur overdekt werd door een lessenaarsdak dat rustte tegen de westgevel van de langsschuur (Afbeelding 19). In het bos ten westen van de pachthoeve worden drie rechthoekige structuren weergegeven. De functie van de twee oostelijke vlakken is niet bekend. Hoewel ze momenteel qua begroeiing geïntegreerd zijn in het hen omringende bos, is nog waar te nemen dat de twee vlakken, ter hoogte van de stalling en de varkensstal, bestonden uit respectievelijk een met bakstenen muurtjes verhoogd vlak en een verdiept vlak. De alleenstaande westelijke structuur wordt in 1978 beschreven als een houtdrooghok⁶ (Afbeelding 20). Momenteel is elk spoor daarvan echter verdwenen, op een verdwaalde baksteen na.

De onderhandelingen tussen de stad Vilvoorde en de Société Immobilière du Marly over de verkoop van het domein Drie Fonteynen kenden in 1937 een heropleving. In een schattingsverslag dat toen werd opgesteld, wordt de pachthoeve beschreven als 'een belangrijke groep gebouwen waarvan het geheel een model hofstede daarstelt en bestaat in: een mooi woonhuis voor beheerder, een grote landbouwerswoning, koestal, paardenstal, varkenskot, schuur, kelderingen en verdere landelijke afhangen alles opgericht in zeer goede en sterke bouwstoffen'⁷. Na het bereiken van een principieel akkoord werd door de stad een herbestemmingsvoorstel opgemaakt voor het domein. Dat voorzag onder andere in het inrichten van een jeugdherberg in het ruiterscomplex en een openluchtschool in de orangerie. De pachthoeve zou deels gebruikt worden om leslokalen van de openluchtschool in onder te brengen (woning en varkensstal, waarvan de laatste in dat plan vervangen zou worden door een uitbreiding van de woning) en deels om lokalen van de sportclubs op het domein in te richten (stalling, langsschuur, koetshuis)⁸. Hoewel hier ook plannen van bewaard zijn, werd dit voorstel niet uitgevoerd na de uiteindelijke aankoop in 1956.

2.3. STAD VILVOORDE (1956-NU)

Toen het domein Drie Fonteynen in 1956 aangekocht werd door de stad Vilvoorde, werd het eerst gebruikt door camping Vilvordia, de camping die de bezoekers van Expo '58 moest opvangen. Dat was immers een voorwaarde die gesteld was bij de verkoop aan Vilvoorde. Een postkaart uit die tijd leert ons dat in de pachthoeve de kantoren van de camping ondergebracht waren (Afbeelding 21). Camping Vilvordia bestond zeker nog tot in 1981⁹, de pachthoeve werd waarschijnlijk enkel ten tijde van Expo '58 gebruikt door de camping. Daarna werd ze verder verhuurd aan parkwachters en particulieren.

In de jaren '70 werden de eerste grote aanpassingswerken gedaan aan het interieur van de pachthoeve. De originele indeling van het jachtpaviljoen, een centrale gang met aan weerszijden steeds twee kamers, werd deels aangepast in 1971¹⁰. Het gebouw, dat tot dan toe waarschijnlijk steeds bewoond werd door één gezin, werd opgesplitst in twee appartementen, een op elke bouwlaag. Daarvoor werden de zuidwestelijke en noordoostelijke ruimtes onderverdeeld in kleinere ruimtes, resulterend in de indeling die vandaag nog bestaat (Afbeelding 23). Het gelijkvloerse appartement was te bereiken via de voordeur (veldzijde), het appartement op de verdieping via de achterdeur (erfzijde). Om beide wooneenheden gescheiden te houden werden op het gelijkvloers enkele deuren gedicht en werd de scheidingmuur in de centrale gang aangebracht. Tegelijkertijd werden de ramen op het gelijkvloers voorzien van luiken. Een verslag van de gemeenteraad van 27 september 1971 doet vermoeden dat de vensters voordien niet beluikt waren, al is dit niet met zekerheid te zeggen. Over de luiken van de woning

6 Stadsarchief Vilvoorde, 10.730: Domein Drie Fonteynen algemeenheden, 1978.

7 Stadsarchief Vilvoorde, 1206/11 cl8: Verslag van schatting van een deel van het kasteel, hof, park enz., 1937.

8 Stadsarchief Vilvoorde, 300/17 cl8: Aanleg van het park Orban en van een sportcentrum, beschrijving van het voorontwerp, 1937.

9 Buist (1981).

10 Stadsarchief Vilvoorde, 10.763: Inrichten van twee appartementen in het huis van de parkwachter, 1971.

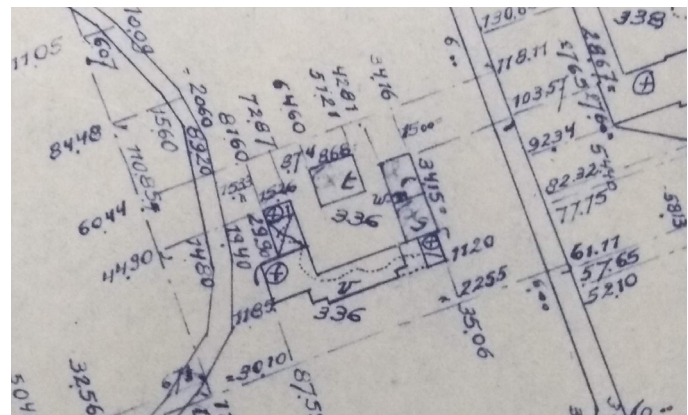
Afbeelding 19.
Aftekening van de voormalige berging op de veldgevels van de langsschuur en de stalling. Bron: Erfgoed en Visie

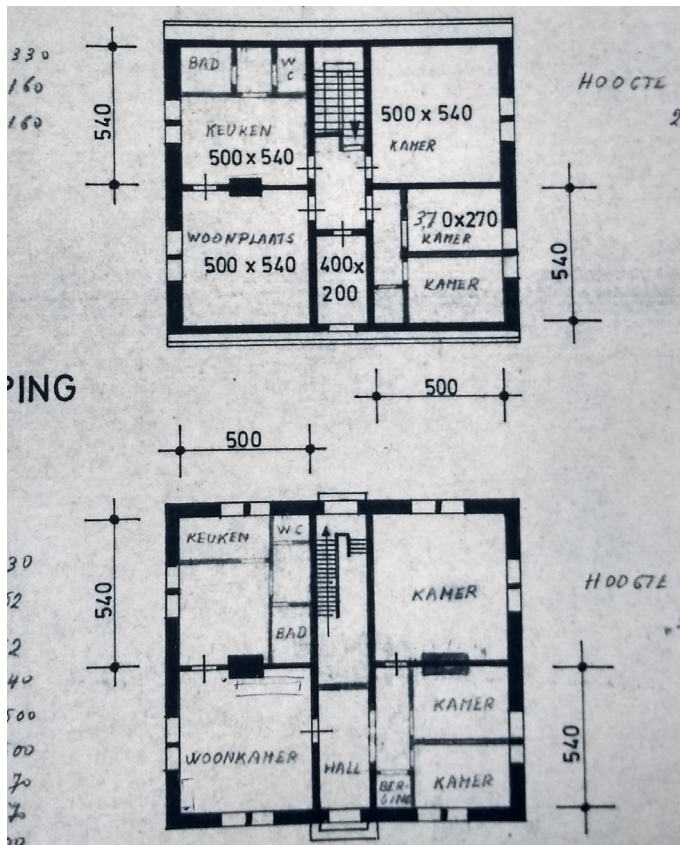
Afbeelding 20.
Het houtdrooghok in de winter van 1978.
Bron: stadsarchief Vilvoorde

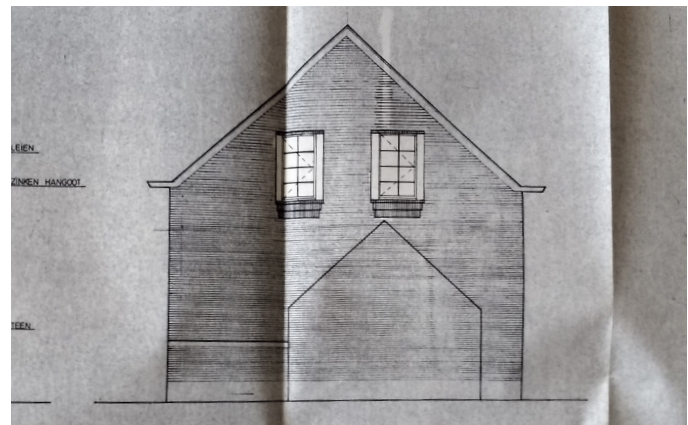
Afbeelding 21.
De binnenkoer van de pachthoeve ten tijde van Expo '58.
Bron: delcampe.net

Afbeelding 22.
Pachthoeve verdeeld in verschillende percelen. Bron: kadastrarchief Brussel, 207: mutatieschetsen, Vilvoorde, 1982/22

Afbeelding 23.
Plan voor het inrichten van twee appartementen in het jachtpaviljoen.
Bron: stadsarchief Vilvoorde, 10.763

Afbeelding 24.
Westgevel van de woning in 1976 en nu.
Bron: stadsarchief Vilvoorde, 11.168 en Erfgoed en Visie

werd niks teruggevonden. De luiken dienden geschilderd te worden in dezelfde kleurstelling als het schrijnwerk: het kader in het donkergroen en de panelen in het geel. Het is niet duidelijk of dit de originele kleurstelling van het schrijnwerk is, stratigrafisch onderzoek zou hierover uitsluitsel kunnen geven. In 1975 werden deze appartementen, net zoals het appartement in de woning, voorzien van centrale verwarming¹¹.

Tot dan toe was de indeling van de eerste verdieping van de woning nog onveranderd gebleven. Daar kwam in 1976 echter verandering in: op de verdieping werd een appartement ingericht, los van de gelijkvloerse woning. Daarvoor werden niet alleen deuropeningen gedicht in de traphal, maar werd ook het bovenste gedeelte van de trap aangepast en de indeling op de verdieping grotendeels gewijzigd. Op de geveltekening ontworpen toestand¹² worden de ramen in de westgevel weergegeven met dezelfde afwerking als de toegevoegde ramen in de zijgevels van het jachtpaviljoen. Nu is deze afwerking echter niet meer te zien (Afbeelding 24). Het is mogelijk dat deze raamopeningen, die duidelijk niet origineel zijn, ook al in de periode 1900-1920 zijn toegevoegd.

De aanpassingswerken aan het interieur worden een aantal jaren later zichtbaar in het kadaster: de percelering die onveranderd was gebleven sinds 1895, wordt in 1982 aangepast naar de bestaande situatie (Afbeelding 22). Niet alleen wordt de parkaanleg zichtbaar in de percelering, ook de pachthoeve wordt onderverdeeld in meerdere percelen. Het jachtpaviljoen wordt een apart perceel en de woning wordt onderverdeeld in drie percelen (appartement gelijkvloers, overige ruimtes gelijkvloers, trap naar verdieping). De varkensstal, stalling, langsschuur en koethuis blijven gekoppeld in één perceel. De verschillende onderdelen van de pachthoeve werden nog steeds verhuurd. De woning en het jachtpaviljoen werden bewoond door particulieren, vaak medewerkers van de stad. De zolder van het koethuis werd sinds 1981 betrokken door Radio Moetoen, een vrije en lokale radiozender. De waarschijnlijk volledig open zolder werd bij die gelegenheid door middel van lichte scheidingswanden en valse plafonds opgedeeld. In 1986 werd Radio Moetoen overgenomen door Radio Contact en in 2009 stopten alle uitzendingen vanuit de zolder van het koethuis. Naar verluidt was er op een gegeven moment een kinderboerderij ondergebracht in de pachthoeve, hiervan zijn echter geen bewijzen teruggevonden. Er was wel tot 2007 een dierenpark met neerhofdieren elders op het domein¹³.

Na de jaren '70 werden nog enkele onderhoudswerken gedaan, zo werd onder meer in 1985 de leien dakbedekking van het koethuis vernieuwd¹⁴. Op echt grote werken was het echter wachten tot na 2006, toen het agentschap voor Natuur en Bos werd aangesteld als beheerder van het domein. Zij renoveerden in 2009-2010 de stalling en brachten er hun lokalen in onder. De zolder van de stalling werd sindsdien verhuurd aan de regionale afdeling van jeugdbeweging JNM. Bij deze verbouwing verdwenen de troggewelfjes in het noordelijk deel van de stalling onder verlaagde plafonds en werd een nieuwe tegelvloer gelegd. Nieuwe binnendeuren, historiserend in de stijl van de oorspronkelijk buitendeuren, proberen de link met het bestaande gebouw te leggen. In de langsschuur werd bij deze verbouwing waarschijnlijk het stalen portiek ingebracht. Aangezien de langsschuur als bergplaats voor groot materieel moest dienen, kon de bestaande scheidingsmuur tussen doorrit en tas niet over zijn volledige lengte bewaard blijven. Bij het weggakken van het centrale gedeelte van het bakstenen muurtje verdween ook de houten standvink die mee de bovenliggende balk ondersteunde. Ter compensatie werd dan het portiek geplaatst.

2.4. OVERIGE INFO

Verharding

Al in de vroege jaren '70 werd er in de Vilvoordse gemeenteraad geklaagd over de slechte toestand van de kasseiverharding van het erf van de pachthoeve¹⁵. De kostprijs werd echter tot tweemaal toe te hoog bevonden, waardoor er na vier maanden beslist werd om af te zien van de werken. Er moeten echter wel werken gebeurd zijn aan de kasseiverharding, want op een foto, vermoedelijk genomen in de vroege jaren '80, is te zien dat kasseien aan de veldzijde van het jachtpaviljoen in een banenverband liggen, terwijl ze nu in een wildverband liggen (Afbeelding 25). Deze werken zijn niet gedocumenteerd in het stadsarchief van Vilvoorde. Bij de heraanleg werden waarschijnlijk wel de oude kasseien gebruikt, ze zijn namelijk veel onregelmatiger en ronder van vorm dan de kasseien op het erf. Het is niet duidelijk uit welke periode de overige kasseien in en rond de pachthoeve dateren. Ook rijst de vraag waarom er verschillende formaten gebruikt zijn voor de aanleg van het erf. Het ontbreken van archiefmateriaal uit de ontstaansperiode van de pachthoeve maakt dat deze vragen waarschijnlijk grotendeels onbeantwoord zullen blijven. Een aanwijzing dat de kasseien minstens van voor de aankoop door de stad Vilvoorde dateren, vinden we echter wel in plannen die midden jaren '50 werden opgemaakt, als ontwerp voor de bekleding van wegen en

11 Stadsarchief Vilvoorde, 11.167: Leveren en plaatsen van een centrale verwarming in de pachthoeve, 1975.

12 Stadsarchief Vilvoorde, 11.168: Inrichten van een appartement op de dakverdieping van de pachthoeve in het Domein Drie Fonteinen, 1976.

13 Dieren verdwijnen uit Drie Fonteinen, in De Standaard, 24 januari 2007. Geraadpleegd via <https://www.standaard.be/cnt/gnh17c7pi>

14 Stadsarchief Vilvoorde, 10.784: Domein Drie Fonteinen, herstelling van de schaliedaken van het hoevecomplex, 1984.

15 Stadsarchief Vilvoorde, 10.730: Domein Drie Fonteinen algemeenheden, 1972.

wandelpaden¹⁶. Terwijl de wegen ingekleurd worden als berijdbare wegen of wandelpaden, wordt rond de pachthoeve in de voorontwerpen gespecificeerd dat de bestaande bekleding behouden blijft (Afbeelding 26). Op een foto uit die tijd (Afbeelding 21) lijkt de kasseiverharding qua legpatroon en materiaal overeen te komen met de huidige verharding, zij het dat ze toen in betere staat was.

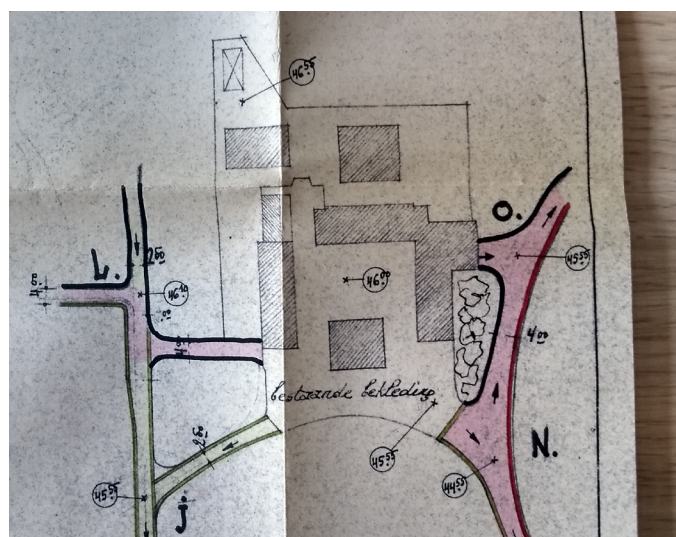
Aan de veldzijde van de langsschuur is al op de oudste plannen een uitrit te zien. Op het ontwerpplan voor de bekleding van wegen en wandelpaden wordt deze uitrit mee ingekleurd als berijdbare weg, met een afwerking in asfaltbeton. Momenteel is deze uitrit op het eerste zicht niet verhard, al blijkt wel dat onder de toplaag een betonplaat zit. Deze betonplaat is mogelijk een restant van de asfaltbeton uit 1958. Afgaande op de rest van de omgeving van de pachthoeve lijkt het plausibel dat deze uitrit oorspronkelijk gekasseid was. Ten westen van de stalling, zowel binnen als buiten de ommuring, bevindt zich nog een hoop natuurstenen elementen, waaronder ook heel wat kasseien. Mogelijk komen deze kasseien uit de omgeving van de pachthoeve, maar waarschijnlijk komen ze eerder van de Franse tuin. Bij de andere natuurstenen elementen zitten namelijk heel wat dekstenen en balusters, afkomstig van de balustrades van de in 2007 gerestaureerde Franse tuin.

Het is niet duidelijk of de poort in monumentale omlijsting een praktische functie had. Op historische kaarten is nergens een westelijke toegangsweg zichtbaar. In situ is er echter wel een verschil in boomaanplanting zichtbaar tussen het bos en de zone leidend naar de poort. Ook de ondergrond is veel vaster in die zone, in tegenstelling tot de eerder zachte bosgrond rondom. Een recente snoeiactie versterkt het beeld van een toegangsreef (Afbeelding 27). Voor zover bekend heeft de 'dreef' geen (historische) verharding. Het maaiveld ligt aan de veldzijde van de poort wel een vijftiental centimeter hoger dan aan de erfzijde

16 Stadsarchief Vilvoorde, 300/17 cl8: Domein Drie Fontein, bekleding der wegen en wandelpaden, 1958.

Afbeelding 25.
Kasseien in banenverband en wildverband, jaren '80-heden.
Bron: Stappers (2006) en Erfgoed en Visie

Afbeelding 26.
Ontwerp voor de bekleding van wegen en wandelpaden.
Bron: stadsarchief Vilvoorde, 300/17 cl8

Afbeelding 27.
De gesnoeide dreef, gezien vanuit het westen.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 28.
Hoogteverschil van het maaiveld, het verschil is donker gemarkeerd.
Bron: Erfgoed en Visie

(Afbeelding 28). Een kort onderzoek met de schop toonde aan dat de kasseien van het erf tot ca. 30 cm buiten de poort doorlopen. Daarna bevinden zich vlak onder de toplaag natuurstenen dekstenen, waarschijnlijk afkomstig van de renovatie van de Franse tuin in 2007. Het is niet duidelijk hoe ver de kasseien doorlopen.

Andere elementen

Op en rond het erf van de pachthoeve staan enkele kleinere natuurstenen elementen. In de hoek tussen stalling en langsschuur staat een sterk verweerde schandpaal. In het midden van het erf staat een pomp die zich momenteel niet meer in werkende staat bevindt. Aan weerszijden van de toegang tot de speeltuin tegenover het jachtpaviljoen staan twee leeuwen. Hoewel enkel de pomp op haar oorspronkelijke plaats staat, zijn al deze elementen op hun manier verbonden met de geschiedenis van de pachthoeve en het domein Drie Fonteinen.

De leeuwen stonden oorspronkelijk niet op deze plaats, maar stonden elders op het domein. De westelijke toegangsreef, ten laatste in 1907 aangelegd door het echtpaar Orban-Van Volxem, liep over een afstand van ruim een kilometer tot aan de Koningslosteenweg. De twee leeuwen flankerden het beginpunt van deze dreef. Na de Tweede Wereldoorlog werden ze een eerste keer verplaatst door Engelse militairen. Na de aankoop van het domein door de stad Vilvoorde en de aanleg van de speeltuin verhuisden de leeuwen uiteindelijk naar hun huidige plaats (Afbeelding 29).

Stappers (2006) vermeldt dat de pomp op de binnenplaats van de pachthoeve net zoals de schandpaal afkomstig is van de verzameling van Daniël Campion. Op een plan uit 1931, waarvan reeds sprake in hoofdstuk 2.2, wordt de pomp echter al aangeduid. Dit geeft aan dat de pomp onmogelijk uit de verzameling-Campion kan komen, aangezien het domein van Campion en domein Drie Fonteinen pas in 1956 terug één geheel vormen, na de aankoop door de stad Vilvoorde. Het is ook waarschijnlijker dat de pomp er al was toen de pachthoeve nog gebruikt werd als landbouwuitbating. Het domein Drie Fonteinen ligt namelijk in een bronnenrijke omgeving, en water is noodzakelijk voor de uitbating van een landbouwbedrijf. De pomp heeft twee spuitmonden met respectievelijke vergaarbakken, twee armen en wordt bekroond door een natuurstenen vruchtenmand. Momenteel is de pomp niet meer in werking en bouwfysisch in slechte staat (Afbeelding 30). Het ijzerwerk is verroest en heeft in dat proces verschillende stukken natuursteen beschadigd.

De schandpaal komt oorspronkelijk uit Zaventem, waar ze waarschijnlijk sinds 1626 op het voorplein van het kasteel ter Meeren stond. Via Daniël Campion is de schandpaal op zijn huidige plaats terecht gekomen. Campion was een verwoede verzamelaar en had een grote collectie historische artefacten aangelegd. Hij liet ook enkele historische gebouwen uit de streek afbreken en op zijn domein heropbouwen. Zo werd de in 1660 opgetrokken Sint-Lendrikkapel, die oorspronkelijk een aantal kilometer zuidelijker stond in het oude gehucht Ransbeek, in 1928 afgebroken en terug opgericht op zijn huidige plaats. Hij liet ook een uit 1683 daterend paviljoen overkomen uit Koekelberg. Dit paviljoen staat momenteel aan de ingang van het sportcomplex aan de Brusselsesteenweg. Hetzelfde gebeurde met het woonhuis van het Hof te Rode in Meise (Afbeelding 31). Nadat dit complex in 1909 eigendom was geworden van Campion, liet hij het woonhuis overbrengen naar zijn domein in Vilvoorde. Hij bracht er zijn collectie in onder en herbestemde het huis tot privaat museum. De schandpaal was sinds 1928, na de afbraak van kasteel ter Meeren, mee opgenomen in de collectie en stond waarschijnlijk in de onmiddellijke omgeving van het huis. In 1944 gingen het huis en haar collectie echter verloren in een bombardement. De schandpaal, die het bombardement overleefde, werd rond 1964 verplaatst naar haar huidige plaats. Het is niet duidelijk waar ze in de tussentijd stond. Momenteel is ze sterk verweerd en is haar oorspronkelijk functie maar moeilijk af te lezen. De kettingen die in 1944 nog aan de paal hingen zijn ondertussen verdwenen, wat de leesbaarheid niet bevordert. In 1996 werd in Zaventem een replica van de schandpaal op haar originele plaats teruggezet (Afbeelding 32).

Afbeelding 29.
De twee leeuwen aan de ingang van de speeltuin.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 30.
De pomp op het erf van de pachthoeve.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 31.

De drie bouwkundige elementen op het domein van Campion. Sint-Lendrikkapel rond 1940, paviljoen uit 1683, woonhuis van Hof te Rode.

Bron: fototheek KIK, e004777; Beeldbank Onroerend Erfgoed; fototheek KIK, a072001

Afbeelding 32.

De schandpaal gedemonstreerd in 1945, de schandpaal nu en de replica die in Zaventem geplaatst is.

Bron: fototheek KIK, b095178; Erfgoed en Visie; Wikimedia Commons

3. CONCLUSIE

De pachthoeve is een complex dat sinds haar oprichting in 1894-1895 vrij gaaf bewaard gebleven is. Hoewel haar omgeving continu veranderde - hetzij van uitzicht, hetzij van eigenaar, hetzij van bestemming - bleef de pachthoeve haar authentieke karakter bewaren. Ook al wordt het gebouw al lang niet meer uitgebraat als landbouwbedrijf, toch blijft haar oorspronkelijke functie duidelijk afleesbaar.

Waar de buitenschil van de pachthoeve grotendeels onveranderd bewaard gebleven is, kan niet hetzelfde gezegd worden van het interieur. Door wijzigingen in functie, gebruik en eigendom werd er heel wat verbouwd en bijgebouwd. De originele, historische elementen zijn daarom soms maar sporadisch bewaard. Dat neemt echter niet weg dat de indeling structureel gezien, mits enkele uitzonderingen, wel vrij goed bewaard bleef.

4. WAARDEBEPALING

De afbeeldingen die bij de waardebeoordeling horen, zijn achteraan de tekst toegevoegd. Na de afbeeldingen volgen de plannen waar de codes van de ruimtes geduid worden en waarop de waardebeoordeling aangeduid staat.

4.1. JACHTPAVILJOEN

Zeer waardevol (blauw)

De oorspronkelijke structuur van het jachtpaviljoen is vandaag nog goed te herkennen. Aan het bouwvolume is niets gewijzigd en de indeling bleef, met uitzondering van storende invullingen, gaaf bewaard. De trappen in het jachtpaviljoen zijn origineel. Hoewel de hoofdtrap, van het gelijkvloers naar de eerste verdieping, plaatselijk beschadigd is, is ze nog in originele staat (Afbeelding 33). De kelders worden overspannen door authentieke bakstenen troggewelfjes op stalen l-liggers (Afbeelding 34). In J0.07, J1.03, J1.11 en de zuidoostelijke hoek van J1.04 is de originele plankenvloer zichtbaar. Waarschijnlijk is ze op meerdere plaatsen in het gebouw bewaard, maar wordt ze bedekt door recentere vloerafwerking zonder erfgoedwaarde. In J0.05 is een originele tegelvloer zichtbaar (Afbeelding 35), die waarschijnlijk ook nog voorkomt in J0.01 t.e.m. J0.04, J0.06 en J0.08. Recente vloerafwerkingen verhinderen hier echter ook het zicht. Deuren en schrijnwerk zijn overwegend authentiek.

Waardevol (groen)

De deuren tussen J0.05 en J0.06 en tussen J1.06 en J1.07 vertonen gelijkenissen met de originele deuren, maar zijn gevat in recente muren (Afbeelding 36). Ook de deur tussen J0.04 en J0.08 bevond zich oorspronkelijk aan de noordkant van de schouw. Waarschijnlijk betreffen het originele deuren die hergebruikt zijn.

Storend (rood)

Waarschijnlijk werden al vroeg in de 20e eeuw op de eerste verdieping de ramen in de zijgevels toegevoegd (Afbeelding 16). Aangezien de raamopeningen qua stijl en inplanting totaal niet aansluiten bij de bestaande raamopeningen, tasten ze architecturaal gezien het gevelbeeld aan, ook al zijn het elementen die vrij kort na de eerste bouwphase werden toegevoegd. In de jaren '70 van de vorige eeuw werd het jachtpaviljoen onderverdeeld in twee appartementen. Daarvoor werden de grote ruimtes onderverdeeld in kleinere ruimtes (Afbeelding 37). Al deze indelingen tasten het beeld van de evenwichtige indeling aan. Ten behoeve van de verdeling in twee wooneenheden werden enkele deuropeningen gedicht of verplaatst. Ook werd de centrale gang opgedeeld in twee ruimtes.

4.2. KOETSHUIS

Zeer waardevol (blauw)

De oorspronkelijke structuur van het koetshuis is tot op vandaag zeer herkenbaar en nauwelijks gewijzigd. Het bouwvolume bleef ongewijzigd. Op de zolder bleven de houten spanten bewaard, hoewel de meeste aan het zicht onttrokken worden door een recente indeling zonder erfgoedwaarde (Afbeelding 39). De kelders worden overspannen door bakstenen troggewelfjes op stalen l-liggers (Afbeelding 40). K0.02 wordt overspannen door een houten roostering. Deuren en schrijnwerk zijn overwegend authentiek, met uitzondering van de deuren op de zolder. Vermeldenswaardig is de deur tussen K1.07 en L1.01 (Afbeelding 38). Aan de zijde van het koetshuis wordt ze aan het zicht onttrokken door een houtvezelplaat, aan de zijde van de langsschuur is echter de originele deur met tralies zichtbaar.

Waardevol (groen)

De zolder is momenteel enkel bereikbaar via een smalle en steile houten trap tegen de scheidingsmuur met de langsschuur (Afbeelding 41). Hoewel het waarschijnlijk om een originele trap gaat, is haar erfgoedwaarde niet zo hoog als de rest van de structuur. Het is een vrij eenvoudige diensttrap zonder enige decoratieve uitwerking.

Storend (rood)

De indeling op de zolder dateert van de jaren '80 van de vorige eeuw. Om dienst te doen als radiostation werd de grote zolderruimte opgedeeld in kleinere ruimtes door middel van invulwanden en verlaagde plafonds (Afbeelding 42). Daardoor is echter het beeld van de open zolder met spantstructuren verloren gegaan, een beeld dat enkel nog deels vanuit K1.02 waargenomen kan worden. Zowel vloer-, wand- als plafondafwerking van deze ruimtes hebben geen erfgoedwaarde.

4.3. LANGSSCHUUR

Zeer waardevol (blauw)

De structuur van de langsschuur is grotendeels ongewijzigd bewaard gebleven. De imposante binnenruimte met zicht op de spantconstructie (Afbeelding 44) heeft haar indeling doorrit-tas vrij goed behouden (Afbeelding 45). De beide poorten, aan de noord- en zuidzijde van de langsschuur, zijn origineel en in vrij goede staat (Afbeelding 43). Net zoals de eerder besproken deur op verdiepinghoogte naar de zolder van het koetshuis, is aan de zuidzijde een deur bewaard naar de zolder van de stalling. Deze deuropening is echter compleet gedicht in S1.01. Het is niet helemaal duidelijk hoe deze deuren functioneerden, aangezien beide openingen 'geblokkeerd' worden door een strijk balk.

Neutraal (geel)

De dakvensters op de westelijke dakhelft zijn een recente toevoeging maar tasten de erfgoedwaarden niet drastisch aan.

Storend (rood)

Het stalen portiek is een toevoeging die de erfgoedwaarden sterk aantast: de bakstenen scheidingsmuur tussen doorrit en tas werd immers voor een groot stuk afgebroken. Ook de centrale standvink verdween bij deze ingreep. Om het portiek in te passen werd er bovendien van de windschoren van de naastgelegen standvinken een hoekje afgekap (Afbeelding 47).

4.4. STALLING

Zeer waardevol (blauw)

Aan het bouwvolume, de structuur en de indeling van de stalling werd nauwelijks iets gewijzigd. Het oorspronkelijke gevelbeeld bleef quasi ongewijzigd bewaard. De trap naar de verdieping is origineel maar verkeert in slechte staat (Afbeelding 46). Hoewel het enkel zichtbaar is in S0.02a, een gedeelte van S0.07 en S0.08 t.e.m. S0.10, wordt waarschijnlijk heel deze vleugel overspannen door bakstenen troggewelfjes op stalen l-liggers (Afbeelding 48). Op de verdieping bleef over de volledige oppervlakte de originele tegelvloer bewaard (Afbeelding 50). Buitendeuren en -schrijnwerk zijn overwegend authentiek.

Waardevol (groen)

De vloer in S0.08 geeft nog deels een beeld van het oorspronkelijke gebruik als koeienstal. Helaas is het centrale deel van de vloer van recente aanleg, wat de erfgoedwaarde van het geheel sterk vermindert. De vloer achter de poort en de zuidelijke toegangsdeur bestaat uit oude, onregelmatige kasseien in banenverband. De strook achter de toegangsdeur wordt afgeboord door een natuurstenen gootje (Afbeelding 49). Aan de westmuur bleef een gedeelte van een verhoogd looppad bewaard, afgeboord door hardstenen blokken en bestraat met kasseien. In de achtergevel is de omlijsting van een gedicht mestdeurtje zichtbaar.

Neutraal (geel)

Bij de verbouwing en herinrichting in 2009-2010 werden verschillende nieuwe deuropeningen gemaakt. De deuren die erin geplaatst werden zijn niet historisch maar zijn qua vormgeving wel gebaseerd op de oorspronkelijk buitendeuren (Afbeelding 52). Ze hebben geen erfgoedwaarde, maar zijn ook niet storend. De dakvensters op de westelijke dakhelft zijn een recente toevoeging maar tasten de erfgoedwaarden niet drastisch aan.

Storend (rood)

De indeling die ten tijde van de verbouwing van 2009-2010 is aangebracht, verstoort het originele plan dat op de verdieping wel nog goed bewaard is gebleven. Er werden bij die verbouwingen ook enkele buitendeuren en een binnendeur gedicht, waardoor de achtergevel nu, op enkele raamopeningen na, blind is (Afbeelding 51). Van de gedichte deur naar de langsschuur is in S1.01 enkel een vage aftekening te zien in de muur.

4.5. VARKENSSTAL

Zeer waardevol (blauw)

De indeling van de varkensstal, met vier hokken die elk voorzien zijn van een binnen- en buitenstal, bleef ongewijzigd bewaard (Afbeelding 53). Ook de toegangsdeurtjes naar de stallen en de voederopeningen bleven bewaard (Afbeelding 54). De houten dakstructuur is origineel.

Neutraal (geel)

De dakvensters op de noordelijke dakhelft zijn een recente toevoeging maar tasten de erfgoedwaarden niet drastisch aan (Afbeelding 55).

Storend (rood)

Hok V0.04 werd aangepast tot gesloten berging. Daartoe werden de muurtjes opgehoogd en voorzien van een plafond (Afbeelding 56). Het originele deurtje werd vervangen door een hogere deur. Dit tast het originele ruimtegevoel van de varkensstal aan.

4.6. WONING

Zeer waardevol (blauw)

Op het gelijkvloers behield de woning grotendeels haar originele indeling. Op de verdieping is het originele grondplan nog reconstrueerbaar, zij het flink aangetast. De haarden in W0.03 en W0.04 zijn decoratief uitgewerkte originele haarden (Afbeelding 57). De tegelvloer in W0.04 is naar alle waarschijnlijkheid origineel (Afbeelding 58). Recentere afwerkingslagen maken het onmogelijk om dit voor de andere ruimtes vast te stellen. Buitendeuren en -schrijnwerk zijn origineel.

Waardevol (groen)

De deur tussen W0.01a en W0.03 lijkt origineel maar komt op oudere grondplannen niet voor. Mogelijk werd ze van elders gerecupereerd (Afbeelding 59). De opdeling van de westelijke kelderruimte in W-1.02 en W-1.03 dateert mogelijk niet van de beginfase van de pachthoeve: de muur tussen beide ruimtes is geen draagmuur, de bakstenen troggewelfjes lopen over de muur door en op de aansluiting met de noordelijke buitenmuur is een duidelijke bouwnaad zichtbaar. Toch heeft deze indeling een erfgoedwaarde, aangezien ze waarschijnlijk gebruikt werd als voorraadkelder, aansluitend bij de keuken (Afbeelding 60).

Neutraal (geel)

De loop van de trap naar de verdieping (Afbeelding 61) werd gedeeltelijk aangepast bij de verbouwingen van de jaren '70 (Afbeelding 62). Door deze ingreep en haar bekleding verliest ze een groot deel van haar erfgoedwaarde. Haar inplanting is echter wel historisch.

Storend (rood)

De verbouwingen van de jaren '70 hebben vooral de bovenverdieping grondig gewijzigd (Afbeelding 63). Nagenoeg alle interieurafwerking heeft geen erfgoedwaarde (). De reeks dakramen op het zuidelijke dakvlak ontsieren het aanzicht van de pachthoeve langs die zijde (Afbeelding 64). Op het gelijkvloers werden verschillende deuropeningen gedicht of toegevoegd. Ruimtes W0.01 t.e.m. W0.02, W0.05 t.e.m. W0.06 en W0.08 t.e.m. W0.09a werden opgedeeld in kleinere ruimtes. Een recent toegevoegd rookkanaal loopt van in W-1.01 via W0.02 naar W1.02, waar ze in het midden van de ruimte staat.

Afbeelding 33.
Trap naar de eerste verdieping van het jachtpaviljoen.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 34.
J-1.03, bovenaan de bakstenen troggewelfjes op stalen I-liggers.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 35.
Vloerbekleding op de overgang tussen J0.05 (voor) en J0.07 (achter).
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 36.
Deur tussen J1.06 en J1.07.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 37.
J1.10, de muur rechts is een inbouwwand van de jaren '70.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 38.
Deur tussen K1.07 en L1.01.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 39.
Spantconstructie op de zolder van het koetshuis, gezien vanuit K1.02.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 40.
De bakstenen troggewelfjes in K-1.04.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 41.
De trap naar de zolder van het koetshuis, gezien vanuit K0.02.
Bron: Erfgoed en Visie

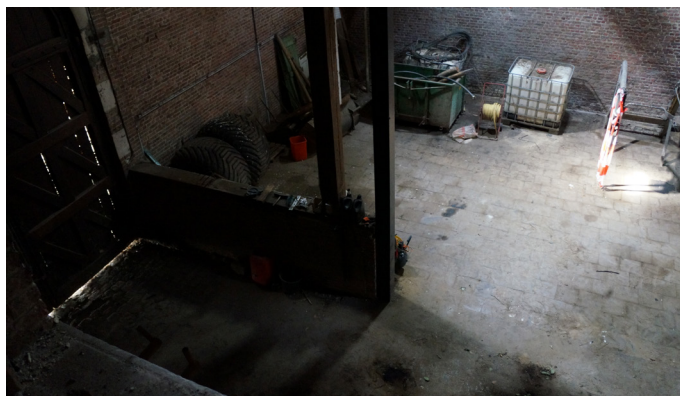
Afbeelding 42.
K1.05 met vals plafond en recente wand- en vloerafwerking.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 43.
Poort van de langsschuur aan erfzijde.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 44.
Spantconstructie van de langsschuur.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 45.
Indeling doorrit-tas. Rechts de recente afbraak van het muurtje.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 46.
De trap naar de verdieping van de stalling.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 47.
Het stalen portiek, geplaatst bij de verbouwing van 2009-2010.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 48.
De bakstenen troggewelfjes in S0.08.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 49.
Natuurstenen gootje in S0.08. Rechts de originele kasseivloer.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 50.
Tegelvloer in S1.03.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 51.
Gedichte deur in de achtergevel van de stalling.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 52.
Deur naar S0.06, geplaatst bij de verbouwing van 2009-2010.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 53.
Binnenzicht van de varkensstal.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 54.
Voederopening aan een van de varkenshokken.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 55.
De varkensstal gezien van op het erf.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 56.
Het tot berging omgebouwde varkenshok.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 57.
Haard in W0.03.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 58.
Haard en tegelvloer in W0.04.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 59.
Deur tussen W0.01a en W0.03.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 60.
W-1.03.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 61.
Trap naar de verdieping van de woning.
Bron: Erfgoed en Visie

Afbeelding 62.
De bovenste treden werden een kwartslag gedraaid in de jaren '70.
Bron: Erfgoed en Visie

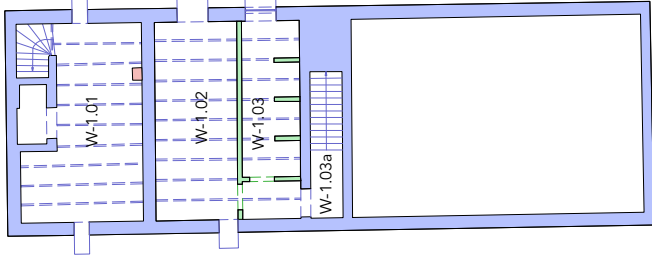
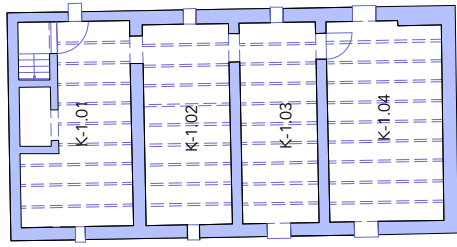
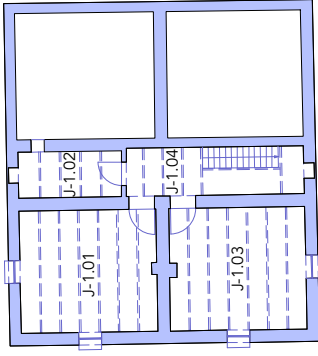

Afbeelding 63.
Recente afwerkingslagen in W1.08.
Bron: Erfgoed en Visie

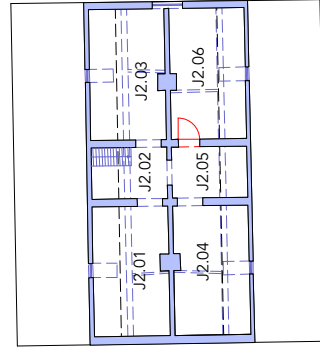

Afbeelding 64.
De rij dakramen in W1.02.
Bron: Erfgoed en Visie

Kelders

Tweede verdieping

- Zeer waardevol
- Waardevol
- Neutraal
- Storend

- Zeer waardevol
- Waardevol
- Neutraal
- Storend

5. LITERATUUR- EN BRONNENOVERZICHT

Archieven

KADASTERARCHIEF BRUSSEL

207: mutatieschetsen, Vilvoorde, 1847/11, 1879/16, 1888/12, 1894/11, 1895/11, 1982/22, 1985/27

209: aanwijzende tafels, Vilvoorde, 336

STADSARCHIEF VILVOORDE

300/17 cl8: Stukken Park Orban, 1931-1961.

1206/11 cl8: Verslag van schatting van een deel van het kasteel, hof, park enz., 1937.

1365/3 cl8: Schattingsverslag Domein der Drie Fonteynen te Vilvoorde, 1956.

10.730: Algemeenheden Domein Drie Fonteynen, 1969-1975.

10.762: Inrichten van een jeugdcentrum in een gebouwencomplex van het stadsdomein Drie Fonteynen, 1969-1977.

10.763: Inrichten van twee appartementen in het huis van de parkwachter in het Domein Drie Fonteynen, 1971.

10.784: Herstelling van de schaliedaken van het hoevecomplex, 1984-1985.

11.167: Leveren en plaatsen van een centrale verwarming in de pachthoeve, 1975.

11.168: Inrichten van een appartement op de dakverdieping van de pachthoeve, 1976-1977.

Literatuur

BUIST, W., Brussel, niets dan lof, maar... in Kampioen, februari 1981, ANWB: Den Haag, pp. 154-155.

s.n., Buren in oorlog, het park Drie Fonteynen tijdens de Grote Oorlog, Brochure, 2014, Stad Vilvoorde: Vilvoorde.

STAPPERS, M., De geschiedenis van het domein Drie Fonteynen te Vilvoorde, 2006, Heemkundige kring Hertog Hendrik I: Vilvoorde.

STAPPERS, M., DENEFF, R., e.a., Het landgoed Drie Fonteynen te Vilvoorde, één van de oudste Engelse parken van België, in Monumenten en Landschappen, 24/2, 2005, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap: Brussel, pp. 13-32.

VAN DEN MOOTER, J., Duitse wederopbouwinitiatieven in België tijdens de Eerste Wereldoorlog, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2007, Universiteit Gent: Gent.

VYNCKIER, G. Registratie van een toevalsvondst langs de Brusselsesteenweg 127 in Vilvoorde (Vlaams-Brabant), eindverslag van een archeologische toevalsvondst, Onderzoeksrapport agentschap Onroerend Erfgoed 55, 2017, agentschap Onroerend Erfgoed: Brussel.

Websites

Fototheek van het KIK: balat.kikirpa.be

Beeldbank van het agentschap Onroerend Erfgoed: beeldbank.onroerenderfgoed.be

Overige afbeeldingen: commons.wikimedia.org

Oude postkaarten: delcampe.net

Horeca in België: gasto.eu

Geopunt Vlaanderen: geopunt.be

Geoportaal van het agentschap Onroerend Erfgoed: geo.onroerenderfgoed.be

Cultuurcentrum Vilvoorde: hetbolwerk.be

Blog over Vilvoorde: het-vilvoords-kwartier.blogspot.com

Inventaris van het agentschap Onroerend Erfgoed: inventaris.onroerenderfgoed.be

Nationale Bank van België: nbb.be

De Standaard: standaard.be

Particuliere heemkunde: vilvoordeanno.com